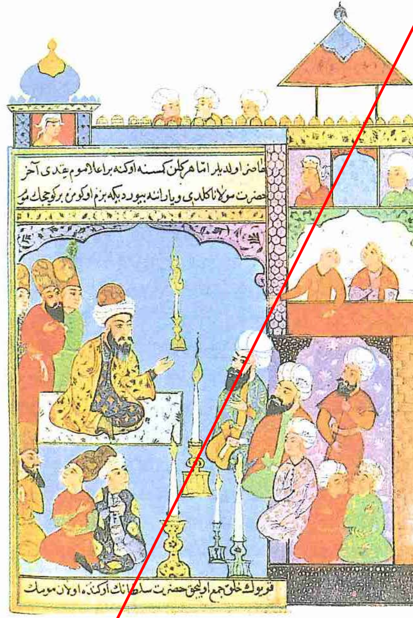
birincisi kabul edilen *Menâkıbü'l-ʿârifîn* adlı eseri üzerinde çalıştı. Şeriatın zâhirine aykırı bulduğu bazı kısımları çıkarıp yer yer yeni bilgiler ekleyerek ve özetleyerek *Sevâkıbü'l-Menâkıb* adıyla eseri Farsça olarak yeniden kaleme aldı. 1540 yılında tamamlanan eser bir mukaddime, her birine "zikr" adı verilen dokuz bölüm ile bir hâtimeden meydana gelmektedir. "Zikir"lerde sırasıyla Mevlevî ileri gelenlerinden Bahâeddin Veled, Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Selâhaddîn-i Zerkûb, Çelebi Hüsâmeddin, Sultan Bahâeddin, Çelebi Ârif, Şemseddin Emîr Çelebi hakkında bilgi verilmektedir. Çeşitli kütüphanelerde bulunan yazmaları arasında (bk. Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 1540; Nâfiz Paşa, nr. 1130), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki (Emanet Hazinesi, nr. 1194) nüsha 985'te (1577) istinsah edilmiştir.

Menâkıbü'l-ʿârifîn'in Mevlevîler arasındaki önemi sebebiyle, Abdülvehhâb'ın bu eseri de yazıldığından kısa bir süre sonra Türkçe'ye çevrilmiştir. İlk olarak Derviş Halil Senâî (ö. 950/1543) tarafından bazı değişikliklerle tercüme edilerek Kanûnî'ye takdim edilmiştir. Bu tercümenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hâlet Efendi İlâvesi, nr. 49 ve 50) iki nüshası mevcuttur. Daha sonra Mesnevihan Derviş Mahmud Dede (ö. 1011/1602), *Tercüme-i Sevâkıb* adıyla eseri ikinci defa Türkçe'ye çevirmiştir. 998 (1590) yılında Konya'da tamamlanan bu tercüme, Senâî'ninkini unutturarak meşhur olmuştur. Eserin İstanbul Üniversitesi, Süleymaniye ve Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanelerinde pek çok nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Mihrişah Sultan, nr. 272) bulunan nüsha 1004 (1595-96) tarihlidir. Ayrıca eser *Müzekki'n-nüfûs* kenarında basılmıştır (İstanbul 1281). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Revan, nr. 1479) bulunan minyatürlü nüsha, Süheyl Ünver tarafından *Mevlânâ'dan Hatıralar: Sevâkıb-ı Menâkıb* adıyla ve minyatürleriyle birlikte yeni harflerle neşredilmiştir (İstanbul 1973).

Keşfü'z-zunûn'da, Abdülvehhâb es-Sâbûnî'nin bunlardan başka *Şerhu Muʿammeyât-ı Mîr Hüseyin, Şırâtü'l-müstakîm* adlı eserleriyle *Nevâ-yı Hurûs* isimli Farsça bir manzumesi olduğu da kaydedilmektedir.

Abdülvehhâb es-Sâbûnî'nin *Şevâkıbü'l-Menâkıb* adlı eserinden bir başka sayfa

BİBLİYOGRAFYA :

Sâkıb Dede, *Sefîne*, Kahire 1185, s. 3-8; Esrâr Dede, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, Mülhak, nr. 109, vr. 75ᵇ; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1077, 1742, 1981; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 641; *Îzâhu'l-meknûn*, II, 66; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 15-16; Süheyl Ünver, *Mevlânâ'dan Hatıralar: Sevâkıb-ı Menâkıb*, İstanbul 1973, s. 2-3; Özege, *Katalog*, IV, 1558; Storey, *Persian Literature*, London 1972, I, 938; H. Ritter, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafındakiler", *TM*, VII-VIII/1 (1942), s. 279-280; Tahsin Yazıcı, "ʿAbd al-Vahhâb al-Hamadânî", *EI²*, I, 168-170.

ALİ ALPARSLAN

ABDÜLVEHHÂB eş-ŞA'RÂNÎ

(عبدالوهاب الشعراني)

(bk. ŞA'RÂNÎ, Abdülvehhâb b. Ahmed).

ABDÜMENÂF b. KUSAY

(عبد مناف بن قصي)

Abdümenâf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Kâ'b

Hz. Peygamber'in baba tarafından üçüncü dedesi.

Abdümenâf'ın babası Kusay b. Kilâb, annesi Hubbâ bint Huleyl'dir. Kusayy'ın dört oğlundan biri olan ve milâdî 430 yılı civarında doğduğu tahmin edilen Abdümenâf'ın asıl adı Mugîre idi. Güzelliğinden dolayı kendisine Kamer de denirdi. Annesi Hubbâ, oğlunu Mekke'deki büyük putlardan Menâf'a adamış olduğu için Abdümenâf adını aldı. Çok cömert olduğu için Kureyşliler ona feyyâz lakabını vermişlerdi. Daha babasının sağlığında büyük bir üne kavuştu.

Mekke yöneticiliği (Dârünnedve idaresi) de dahil olmak üzere Kâbe muhafızlığı (sidâne veya hicâbe), hacılara su temini (sikâye), hacıları ağırlama (rifâde), sancaktarlık (livâ) ve başkumandanlık (kıyâde) görevlerini büyük oğlu Abdüddâr'a bırakan Kusayy'ın ölümünden bir müddet sonra, başta Abdümenâf olmak üzere Kusayy'ın diğer oğulları, söz konusu görevlerin Abdüddâr'dan alınarak Abdümenâf'a verilmesini kararlaştırdılar. Bu karar üzerine Kureyşliler arasında anlaşmazlık çıktı. Kureyş'in bazı kolları Abdüddâr'ı, diğer bazı kolları da Abdümenâf'ı destekledi. "el-Mutayyebûn" (güzel koku sürünenler) diye anılan Abdümenâf taraftarları ile "el-Ahlâf" (yeminliler) denilen Abdüddâr taraftarları çatışma noktasına geldiler. Araya giren kişiler, sidâne ve livâ görevleriyle Dârünnedve yöneticiliğinin eskisi gibi Abdüddâr'da kalmasını, sikâye, rifâde ve kıyâde görevlerinin ise Abdümenâf'a verilmesini sağlamak suretiyle iki tarafı yatıştırdılar. Bu görevler ölümüne kadar Abdümenâf'ta kaldı.

Abdümenâf'ın iki ayrı hanımından altı erkek, altı kız çocuğu oldu. Oğulları, Kureyş kabilesinin komşu devletlerle ticaretini kolaylaştırmak için anlaşmalar yaptılar. Ticaret sayesinde Mekke'nin, dolayısıyla Kureyş kabilesinin nüfuz ve iktidarı arttı.

Abdümenâf'tan sonra Kureyş'in idaresi Benî Abdümenâf'a geçti. Sikâye ve rifâde görevleri oğullarından Hâşim'e, kıyâde ise Abdüşems'e verildi. Daha sonra sikâye ve rifâde, Hâşim'den küçük kardeşi Muttalib'e, ondan da yeğeni ve Hz. Peygamber'in dedesi olan Abdülmuttalib'e geçti. Ölüm tarihi bilinmeyen Abdümenâf'ın Kâbe'de Hicr'de bulunan bir yazıdan, Kureyş kabilesine Allah'tan sakınmayı ve akrabalar arasında iyi ilişkilerin devam ettirilmesini tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber Kureyşliler'i İslâm'a davet ettiği sırada, diğer dedelerinin adlarıyla birlikte onun adını da anmış "Ey Abdümenâf oğulları! Allah'a inanmak suretiyle kendinizi kurtarınız" demişti (Buhârî, "Menâkıb", 13).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967, s. 47; İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü'n-neseb* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kuveyt 1403/1983, I, 90-94; İbn Sa'd, *et-Tabaķātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 70, 74-78, 146; III, 19; Zübeyrî, *Nesebü Ķureyş* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1953, s. 14-15; İbn Habîb, *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 162-168, 457; Ezrakī, *Ahbâru Mekke* (nşr. Rüşdî es-Sâlih Melhas), Beyrut 1389/1969, I, 109 vd.; İbn Kuteybe, *el-Ma ͑ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 70-73, 112, 117, 604; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 52-63; Müberred, *Nesebü ͑Adnân ve Kaḥtân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1354/1936, s. 2-3; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 1091-1092, 1098-1100; İbn Düreyd, *el-İştiķāķ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 16, 17, 37, 155-156; Neşet Çağatay, "Hz. Muhammed'in Soyu, Çocukluğu ve Gençliği", *AÜİFD*, VIII (1961), s. 25-26.

 MUSTAFA FAYDA

ABDÜNNÂFİ İFFET EFENDİ

(1823-1890)

Son devir Osmanlı devlet ve ilim adamı.

Ramazanoğulları hânedanına mensup olduğundan Ramazanzâde, alçak gönüllü, edep ve iffet sahibi bir kişi olduğu için de İffet lakabı ile tanınmıştır. Babası, eski Adana müftüsü Hacı İshak Efendi'nin oğlu Muhammed Saîd Efendi'dir. Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kaydettiğine göre babası da müftüdür.

Abdünnâfi İffet, Buharalı Abdürrahim Efendi'den ilim tahsil etti. Öğrenim hayatından sonra Bursa'ya müderris olarak tayin edildi. 1845 yılında İstanbul'a gelerek devletin çeşitli kademelerinde görevler yaptı. Dürüstlüğü ve çalışkanlığı sayesinde memuriyet hayatında kısa zamanda yükseldi. Adana mal müdürlüğü, Halep Meclis-i Kebîr reisliği, Adana, Halep ve Harput defterdarlığı, Trabzon, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd tahkikat ve rüsûmat memurluğu, İntihâb-ı Me'mûrîn Komisyonu başkanlığı yaptı. 1869'da Saraybosna, daha sonra da Hersek mutasarrıflığına getirilen Abdünnâfi Efendi hacdan dönerken Tâif'te vefat etti ve oraya defnedildi.

Eserleri. Bu hareketli memuriyet hayatı sırasında ilmî ve edebî çalışmaları da ihmal etmeyen Abdünnâfi Efendi'nin belâgat, hadis, tasavvuf, ahlâk, felsefe ve mantık ilimlerine dair çoğu basılmış birçok tercüme ve telif eseri vardır. **1.** *en-Nef'u'l-muavvel fî terceme ti't-Telhîs ve'l-Mutavvel.* Hatîb el-Kazvînî'nin Arap belâgatına dair meşhur eseri *Telhîsü'l-Miftâh*'ın ve bunun Teftâzânî tarafından yapılmış geniş şerhi olan *el-Mutavvel*'in gramer açısından tahlîlî bir tercümesi olup Abdünnâfi Efendi'nin Arap dili, edebiyatı ve belâgatı sahasındaki ilmî kudretini göstermektedir. Eserin birinci cildi Saraybosna'da (1289), ikinci cildi de İstanbul'da (1290) basılmıştır. **2.** *Terceme-i Nuhbetü'l-fiker.* İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair *Nuhbetü'l-fiker* adlı kitabının tercümesi olup Ma'mûretülazîz'de (Elazığ) basılmıştır (1301). **3.** *Nâfiu'l-âsâr Nevbâve-i Simârü'l-esmâr.* Edebî ve tarihî bilgilerin yanı sıra bazı hikâyelerle ahlâka dair konuları da ihtiva eden Türkçe bir eserdir (İstanbul 1286). **4.** *Mahzen-i Esrâr-ı Şuarâ.* Yetmiş dokuz sayfadan ibaret bir Türkçe risâle olup taş basması halinde yayımlanmıştır (1273). **5.** *Müntehabât-ı Nâfia-i Risâle-i Kuşeyriyye. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*'den seçmeler mahiyetinde olan bu kitap da basılmıştır (İstanbul 1307). **6.** *Terceme-i Burhân-ı Gelenbevî. Terceme-i Âdâb-ı Gelenbevî* adıyla da anılan mantığa dair bir eserdir (İstanbul 1302). **7.** *Kâmilü'l-âsâr Hikâye-i Cihândâr* (Hanya Girit Matbaası, 1291). Ayrıca kendi şiirlerini topladığı *Divançe-i Şâir* ve *Ravzatü'l-fesâhat* adlı eserlerinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, Bosna 1289, I, *Mukaddime*; *Osmanlı Müellifleri*, I, 387; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 519; *Hediyyetü'l- ͑ârifîn*, I, 632; Kehhâle, *Mu ͑cemü'l-mü ͗ellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61, VI, 199; Özege, *Katalog*, II, 803; III, 998, 1271, 1291, 1315; IV, 1813, 1821.

 İSMAİL DURMUŞ

ABDÜNNÂSIR, Cemal

(جمال عبدالناصر)

(bk. CEMAL ABDÜNNÂSIR).

ABDÜNNEBÎ ŞEYH SADR

(عبدالنبى شيخ صدر)

(bk. İBN ABDÜLKUDDÛS, Şeyh Sadr).

ABDÜRRAHİM DEDE, Şeydâ Hâfız

(ö. 1214/1800)

Bestekâr, kudümzenbaşı ve şair.

Daha çok Şeydâ Hâfız diye tanınır. İstanbul'da doğdu. Halvetiyye tarikatına mensup bir zatın oğludur. Küçük yaşta hâfız oldu. Kısa bir süre sonra gözlerini kaybetti. Tarikat âdâbı ve mûsikideki ilk bilgilerini, devam ettiği mevlevîhanelerden aldı. Gayreti ve kabiliyeti sayesinde kısa zamanda kendisini yetiştirdi. Bestekâr ve neyzen olarak devrin önde gelen mûsiki üstatları arasında yer aldı. Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Selim Dede'den **sikke*** giydi. Bazı kaynaklarda bir ay kadar Yenikapı Mevlevîhanesi'nin kudümzenbaşılığını yaptığı kaydedilir. Yakın ilgisini gördüğü III. Selim tarafından hacca gönderildi. Hac dönüşü evinde bir iki yıl inziva hayatı yaşadı. Subhi Ezgi'nin bildirdiğine göre, hayatının son yıllarında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde de kudümzenbaşılık yapmıştır. Yetmiş yaşlarında iken 1214 (1800) yılı sonlarında öldü ve Üsküdar Mevlevîhanesi Türbesi'ne defnedildi. Mehmed Süreyyâ ve Subhi Ezgi ölüm tarihini 1212 (1798) olarak gösteriyorlarsa da bu doğru değildir. Çağdaşlarından Nebil Bey'in ta'miyeli tarihi (bk. TARİH DÜŞÜRME), bu hususta hiçbir tereddüde yer bırakmayacak kadar açıktır. Nitekim M. Kemal Özergin, Vak'anüvis Muvakkitzâde Nûr Mehmed Efendi'nin yazdığı, Şeydâ Dede hakkında küçük bir hal tercümesi özelliğini taşıyan ikinci bir tarih manzumesini neşretmiştir. Dede'yi yakından tanıdığı anlaşılan şairin bu manzumedeki tarih mısraı da 1214 yılını göstermektedir. Bu yılın son aylarında vefat ettiği bilinen Şeydâ Dede'nin ölüm tarihi Özergin'e göre 1800 yılının Şubat-Mayıs ayları arasına rastlamaktadır. Halen sandukasında asılı levhada bulunan 27 Muharrem 1215 ibaresi ise Dede'nin gerçek vefat tarihinden bir iki ay kadar sonrasını göstermektedir.

Zamanımıza ulaşan eserlerinden, devrinin önde gelen bestekârları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklarda devrinin Hâfız Post'u olarak kabul edildiği belirtilmektedir. Eserleri dinî ve din dışı bestelerden oluşmaktadır. Bilhassa Mevlevî âyini, kâr-ı nâtık ve şarkıları ile tanınmıştır. Irak, ısfahan ve hicâzeyn makamlarında üç Mevlevî âyini bestelemiştir. Bunlardan ırak âyini ilk olarak 1785'te Yenikapı Mevlevîhanesi'nde okunmuş, diğer ikisi ise zamanla unutulduğundan günümüze ulaşamamıştır. Hacı Sâdullah Ağa, Küçük Mehmed Ağa ve Vardakosta Ahmed Ağa ile birlikte bestelediği tâhir makamındaki "kâr"ı da unutulan eserleri arasındadır. Aynı zamanda iyi bir neyzen olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. Eserlerine çeşitli güfte mecmualarında rastlanıyorsa da bunlardan ancak bir Mevlevî âyini, bir saz eseri ve on sözlü eserinin notası günümüze kadar gelebilmiştir.